

УДК 37.037

БІЛЮК О.Г.

м. Миколаїв, Україна

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ВНЗ ЯК ФАКТОР ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ СТОСУНКІВ ЗІ СТУДЕНТАМИ

У статті розглянуто сукупність особистісних якостей викладача вищого навчального закладу, його педагогічні й спеціальні знання і уміння, необхідні для здійснення навчально-виховного процесу та формування морально-ціннісних стосунків зі студентами.

Ключові слова: цінність, особистість, якості, професійність, викладач, індивідуальність, професіограма.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Об'єктом статті є викладацька діяльність у навчально-виховному процесі ВНЗ, предметом – теоретичні засади формування індивідуальних якостей особистості викладача.

Мета дослідження – розробка головних напрямів та засад підвищення ефективності викладацької діяльності у формуванні морально-ціннісних стосунків зі студентами ВНЗ.

У ставленні сучасної людини до світу присутнє прагнення до приманливих цінностей, а це обов'язково породжує заздрість, злість, придушення слабкого сильнішим. На думку П.А.Сорокіна, на зміну цьому становищу повинен прийти інший тип культури, в якому духовні цінності витіснять негатив і очистять поступово все позитивне із тих цінностей, які склалися століттями. Підвищення рівня культури і освіченості, професіоналізму, поглиблення інтелектуалізації й духовності сприятиме надійному протистоянню системним кризам всіх сфер діяльності в Україні. Так, поступово, людство прийде від знань до базової культури особистості. Одним словом, особистості необхідно стати повноцінним суб'єктом культури, який має самоповагу, власну моральну оцінку світу з метою його перетворення на благо людей. [5, с. 96–98]

Усвідомлення викладачем вищого навчального закладу своєї феноменальності, поєднанням, співпаданням і проявом

законів природи і суспільства є важливою передумовою його самореалізації як особистості, суб'єкта педагогічного процесу та індивідуальності.

Саме тому до нього, як до іншої людини, педагогічна наука виявляє все більший інтерес. Важливою характеристикою розвитку і самореалізації викладача з позицій системно-цілісного підходу виступає психолого-педагогічна культура. На основі сформованої психолого-педагогічної культури викладач вищого навчального закладу має можливість успішно вирішувати завдання навчально-виховного процесу. Тут ключове значення має його професійна компетентність. Вона визначає умови досягнення педагогічної майстерності, стає визначним фактором в досягненні поставленої мети. [7]

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю осмислити місце і роль викладача в освіті, його особистісних характеристик та якостей в контексті утвердження процесів євроінтеграції, глобалізації та розгортання інформаційної революції.

По-перше, процес євроінтеграції потребує від студента засвоєння не стільки знань як таких, скільки оволодіння технологіями їх набуття і функціонування. Сучасність вимагає здорового “знанневого прагматизму”, що дозволяє випускникові відразу увійти в життя повноправним його суб'єктом. Такий прагматизм має виховуватись, а викладач, у свою чергу, для здійснення цієї місії повинен сформувати в собі відповідні якості.

По-друге, нові вимоги до особистості викладача диктуються процесами, об'єднаними таким фундаментальним поняттям, як глобалізація. Їх суть – в універсалізації вимог, підвищенні якості освітніх послуг, прозорості функціонування знання й методик моніторингу його освоєння на рівні навчально-виховного процесу тощо. Особистісні параметри вчителя періоду “закритого світу”, холодної війни й тоталітаризму поступово відходять у минуле. Нині педагогові мають бути притаманні такі риси, як толерантність, демократизм, розуміння вихованця і повага до нього, полікультурність і відкритість у спілкуванні.

По-третє, суттєві трансформації відбуваються в особистісному “обличчі” викладача як реакція на вимоги інформаційної революції. Як відомо, вона несе з собою інформаційні

(комп'ютерні) педагогічні технології, котрі змінюють місце і роль викладача в навчально-виховному процесі. Викладач перестає бути єдиним або основним джерелом знань. У цій якості утверджується комп'ютер.

Аналіз досліджень за проблемою. В українській педагогічній літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя звертались такі вчені, як С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремень, І.Бех, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний, В. Огнев'юк та інші. Однак, незважаючи на дослідження цих та багатьох інших науковців, проблема лишається актуальною. В її структурі існують такі не досить вивчені питання, як загально-філософські проблеми особистості, особистість вчителя як ідеал і реальність, модернізація підготовки сучасного вчителя, викладача в педагогічному університеті, напрями та фактори формування особистісних характеристик педагога в сучасних умовах.

Аналіз різних підходів дозволяє зробити висновок, що вони конструюють своєрідні моделі особистості, кожна з яких має право на існування й одночасно потребує доповнення іншою. Сучасна педагогічна наука прагне до цілісного бачення особистості, сформованого не як формальне поєднання різнопланових підходів, а як залучення здобутків (надбань), що відкривають ті чи інші грані особистості як цілісної істоти. [З, с. 61–64]

Ми дійшли висновку, що у прагненні до ідеалу викладач має синтезувати низку властивостей. Він повинен бути: науковцем (володіти підходами і методами дослідницької роботи); педагогом (знати та вміти застосовувати на практиці педагогічну теорію); психологом (знати основи психології, вікові та індивідуальні психологічні особливості вихованців); технологом (володіти методикою і технологією навчально-виховного процесу, втілюючи наукові ідеї в практику); організатором (володіти навичками управління-менеджера для управління академічною групою, студентським колективом); трішки медиком (знати фізичні і розумові межі зростаючого організму, рамки психологічного навантаження); артистом (уміти перевтілюватися, володіти правильною дикцією, художнім словом) тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішальним фактором наближення викладача до ідеалу є рівень володіння ним професійною майстерністю. Особистий технологічний потенціал педагога включає кілька компонентів. Інтелектуальний компонент полягає в поінформованості у питаннях освітніх технологій як традиційних, так й інноваційних, розумінні їх концептуального ядра. Дієво-практичний компонент – це володіння набором дидактичних методів, прийомів та організаційних форм, що складають основу професійної майстерності; надбання власної педагогічної техніки, що виробилася в індивідуальній професійній діяльності і стала змістовою характеристикою особистого досвіду; навчально-методичний супровід викладання предмету, підготовленому власноруч або нагромадженому в процесі роботи. Емоційно-особистісний компонент визначається пристосуванням своїх професійних можливостей до контингенту студентів, врахуванням їх індивідуальних запитів, особистим досвідом спілкування з ними; характерними рисами вдачі (темперамент, інтуїція, акторські та організаторські здібності), що підсилюють дієвий вияв професійних умінь, закладених у професіограмі. Професіограма викладача – своєрідний паспорт, який містить сукупність особистісних якостей, педагогічних і спеціальних знань і умінь, необхідних для здійснення навчально-виховного процесу. [5,6]

У професіограмі відбиті морально-психологічні риси, які є необхідними для навчальної і виховної роботи зі студентами і які слід розвивати в процесі самовдосконалення.

Провідне місце в професіограмі викладача посідає спрямованість його особистості. Спрямованість особистості педагога – це мотиваційна зумовленість його дій, вчинків, усієї поведінки конкретними життєвими цілями, джерелом яких є потреби, суспільні вимоги і т. ін. Н.В. Кузьміна виділяє три основні типи спрямованості, які визначають характер педагогічної діяльності вчителя. Дійсно педагогічна спрямованість особистості – це стійка мотивація формування особистості учня, її всебічного гармонійного розвитку. Саме ця спрямованість вважається гуманістичною. Гуманістична спрямованість особистості вчителя означає ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Вільно

ПРОФЕСІОГРАМА ВИКЛАДАЧА			
Знання	Педагогічні вміння	Професійно значимі якості	Периферійні якості
<p>1. Методологічні основи і категорії педагогіки.</p> <p>2. Закономірності соціалізації і розвитку особистості.</p> <p>3. Закони вікового анатомофізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва.</p> <p>4. Спеціальні знання (із предмета).</p>	<p>Зміст теоретичної готовності:</p> <p>1. Аналітичні вміння</p> <p>2. Прогностичні вміння</p> <p>3. Проективні вміння</p> <p>4. Рефлексивні вміння</p> <p>Зміст практичної готовності:</p> <p>1. Мобілізаційні вміння</p> <p>2. Інформаційні вміння</p> <p>3. Розвивальні вміння</p> <p>4. Орієнтаційні вміння</p> <p>5. Комунікаційні вміння</p> <p>6. Перцептивні вміння</p> <p>7. Уміння педагогічного спілкування</p> <p>8. Уміння володіти педагогічною технікою</p>	<p>1. Гуманність – любов до вміння поважати гідність людини, потреба подавати кваліфіковану педагогічну допомогу в особистісному розвитку.</p> <p>2. Громадська соціальна активність.</p> <p>3. Справжня культура (інтелект, ерудиція, культура поведінки).</p> <p>4. Правдивість, порядність, чесність, працьовитість.</p> <p>5. Інноваційний стиль педагогічного мислення, готовність до створення цінностей і прийняття рішень.</p> <p>6. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті.</p> <p>7. Здатність до спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки викладача, його чуйності, доброти, толерантності.</p>	<p>1. Привітність.</p> <p>2. Почуття гумору.</p> <p>3. Аргтизм.</p> <p>4. Мудрість (наявність життєвого досвіду).</p> <p>5. Зовнішність, приналежність</p>

реалізувати свої творчі можливості задля себе і оточення людина може лише за наявності віри у саму себе. Остання зміцнюється тоді, коли сприймаються і оцінюються не тільки її позитивні якості, а вся особистість у цілому, тобто коли її люблять, поважають її гідність, виявляють гуманність. Водночас гуманізм не є абсолютизованим усепопощенням і покірністю стосовно недосконалості людини. Наші педагоги ставлять перед вихованцем посильні і розумно сформульовані вимоги з метою його подальшого розвитку, тобто здійснюють педагогічний вплив гуманістичного, а не авторитарного характеру. Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до студента толерантність і справедливість, викладач тим самим захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові цінності, виступає співучасником зміцнення демократичного ладу. [1, 2, 3, с. 24–30]

Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній втілені духовні цінності освіти і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах. Педагогічна культура викладача є системним утворенням, її головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення учителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму. Показниками високого рівня сформованості педагогічної культури слід вважати: гуманістичну спрямованість особистості педагога; психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення; освіченість у галузі предмета, який викладає, і володіння педагогічними технологіями; досвід творчої діяльності, уміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну); культуру професійної поведінки (педагогічного спілкування, мови, зовнішнього вигляду).

Індивідуальна педагогічна культура виявляється у професійній поведінці викладача. Педагогічна культура у реальному педагогічному процесі виявляється в єдності із загальнокультурними і моральними проявами особистості педагога. [4, с. 68–69]

Культура зовнішнього вигляду ідеального викладача – його невід’ємна частина. Вона виконує професійну функцію: сприяє вихованню художньо-естетичних смаків вихованців та гармонійно уособлює професійну діяльність викладача.

Однією з важливих характеристик діяльності викладача є його мовна культура. Мова – головний інструмент педагогічної праці. Вона є засобом безпосереднього впливу на свідомість і поведінку студентів. Манери викладача – це зовнішня форма його поведінки в соціумі: студентському, батьківському та в колективі з колегами. Чим досконаліші ці манери, тим більша сила їх виховного впливу. Викладач повинен впевнено володіти манерами, що відповідають нормам етикету на даному етапі розвитку людства.

Висновки. Науковці пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії педагога. Робляться спроби виділити найсуттєвіші, з точки зору ефективності педагогічної діяльності, домінуючі якості: гуманність, громадська відповідальність, соціальна активність. (відповідальне ставлення педагога до своїх професійних обов’язків), справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки, правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість, чутливість до іншої людини, гуманність у помислах і діях (але це не знижує актуальності такої риси як вимогливість), інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень, любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті. Периферійні якості: привітність, почуття гумору, артистизм, мудрість (наявність життєвого досвіду), зовнішня привабливість. [2, 6, с. 376–388, 7]

На сучасному етапі розвитку суспільства нагальна потреба формування “викладача-європейця” як людини, котра, по-перше, відкрита світові, з повагою ставиться до культури різних народів і спрямована на діалог з іншими культурами; по-друге, як людини мобільної у своєму розвитку й праці, тобто здатної сприймати нове, системно мислити, розуміти взаємозв’язки і взаємозалежності в суспільному розвитку; по-третє, як професіонала своєї справи, якому притаман-

ні особистісна відповідальність за безперервний професійний розвиток, наукова обґрунтованість і творчий характер практичної діяльності, неперервна і системна освіта й професійна підготовка. Сукупність якостей викладача створює його авторитет. Викладач – головна фігура навчально-виховного процесу. Його особистий приклад – могутній фактор виховного впливу. Сучасний викладач повинен прагнути втілити в собі якості ідеального педагога, постійно працювати над самовдосконаленням, спрямовувати свою навчально-виховну діяльність у русло підвищення інтелектуального рівня нації, формувати нову генерацію свідомих громадян України. Саме такий викладач відповідає нагальним суспільним запитам.

Література:

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ ст.). – К.: 1994.
2. Закон України “Про освіту”. – К.: Голос України. – 1996. – 26 квітня.
3. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб./ І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с. (Серія “Альма-матер”).
4. Биков В.Ю. Навчання, що змінює розум і мораль / Биков В.Ю., Бабак О.В., Шамолашвілі Р.М. // Рідна школа. 1994. – №10. – С. 68–69.
5. Мальцева В.М. О духовно-нравственном развитии личности / Мальцева В.М. Зеньковский В.В. // Педагогика. – 1994. – №4. – С. 96–98.
6. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: Навч.посіб. [Для студ. Вищ. навч. закл.] / В.Л.Ортинський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
7. Пехота Е.Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: [монография] / Пехота Елена Николаевна. – К. : Вища школа, 1997. – 146 с.

БИЛЮК Е.Г.

ЛИЧНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА КАК ФАКТОР ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ МОРАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ СО СТУДЕНТАМИ

В статье рассматривается личность преподавателя в создании воспитательного влияния на развитие морально-ценностных отношений со студентами. Раскрываются индивидуальные качества преподавателя, необходимые для учебно-воспитательного процесса университета.

Ключевые слова: ценность, личность, качества, профессиональность, педагог, индивидуальность, профессиограмма.